

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกรอบการวิจัย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนผู้มีรายได้น้อยหรือสลัมเป็นสังคมเล็กในสังคมเมืองใหญ่ที่มีหน่วยงาน และบุคคลในวงการต่าง ๆ ให้ความสนใจกันมากจึงมีบุคคลและกลุ่มบุคคลหลากหลายศึกษาวิจัยและเขียนถึงชุมชนไว้มากเช่นกัน ในที่นี้ได้เลือกวรรณกรรมที่น่าสนใจมานำเสนอไว้

การศึกษาเปรียบเทียบชุมชนแออัดที่พัฒนาแล้วและชุมชนแออัดที่ยังไม่ได้พัฒนา ในเขตกรุงเทพมหานครของ ศิริวรรณ ศิริบุญ และจันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย (2531:109-115) พบว่าสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพช่างหรือผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิต เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม รองลงมาคืออาชีพค้าขาย อย่างไรก็ตามผลของการศึกษาพบว่าสมาชิกครัวเรือนในเขตชุมชนแออัดทั้งสองแห่งมีส่วนของการว่างงานค่อนข้างสูง สำหรับการศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลของสตรีในข่ายการสำรวจ ผลการศึกษาแสดงว่า ระดับรายได้ของสตรีในชุมชนแออัดทั้งสองแห่งอยู่ในระดับต่ำ สตรีในเขตชุมชนแออัดทั้งสองแห่งมีรูปแบบของการประกอบอาชีพคล้ายกัน กล่าวคือ อาชีพค้าขาย งานช่าง งานกรรมกรและงานรับจ้างทั่วไป แสดงว่างานอาชีพของสตรีในชุมชนแออัดส่วนใหญ่เป็นงานที่ไม่ต้องใช้ความรู้และไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาในระดับสูง นอกจากนี้คู่สมรสของสตรีในเขตชุมชนแออัดมีรูปแบบอาชีพคล้ายคลึงกัน เช่น ช่างงานในกระบวนการผลิตอาชีพขยับยานพาหนะ สำหรับการรับข่าวสารของสตรีในชุมชนแออัดส่วนใหญ่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์บ่อยนัก แต่ฟังวิทยุและดูโทรทัศน์ทุกวัน ข้อคิดจากการวิจัยเรื่องนี้ที่สำคัญคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในเขตชุมชนแออัด ซึ่งมีระดับปัญหารุนแรงกว่าประชากรในเขตเมืองทั่วไป ๆ จะมุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านกายภาพเพียงประการเดียวไม่ได้ ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงทั้งในระดับภาคในรูปการพัฒนาระดับชุมชน และระดับจุลภาคซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และพฤติกรรมตลอดจนความเชื่อของปัจเจกบุคคลในชุมชนควบคู่กันไป

อรทัย อาจอ่ำ ได้ทำการศึกษา ชุมชนเชิงดี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง (2531 :71-72) ได้พบว่าชาวชุมชนเชิงดีนั้นมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา การพัฒนา

ที่เน้น “กระบวนการพัฒนา” ซึ่งมีมิติของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องแม้ใช้เวลานานแต่เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นจริง เคารพในวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของประชาชน ตลอดจนความเชื่อมั่นในศักยภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้นให้เกิดการจัดรูปแบบการทำงาน หรือความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วม ด้วยวิธีการแบ่งปันผลประโยชน์ในที่ดิน เป็นการหยิบยื่นโอกาสให้กับคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนเองให้ดีขึ้น การพัฒนาเมือง และการปรับปรุงสลัมเป็นสิ่งทีรัฐควรทำควบคู่กันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงสลัมบนรากฐานของการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในทุก ๆ ด้าน

ในปี พ.ศ.2536 อรทัย อาจอ่ำ ได้ทำการศึกษาวิจัยในชุมชนแออัดอีกแห่งในเรื่องการวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง : กรณีชุมชนวัดช่องลม โดยทำงานร่วมกับ โรเซ่ ซีกาล โดยการนำเสนอโครงการตามแนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐานเข้าไปยังชุมชนวัดช่องลม ปรากฏว่าโครงการสามารถกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงศักยภาพ และการจัดการต่าง ๆ ตลอดจนการระดมการดำเนินงานของตนเองได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ชาวชุมชนวัดช่องลมยังตระหนักถึงศักยภาพและความสามารถของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาครัวเรือนและชุมชนจนมีการรวมกลุ่มและสามารถจัดตั้งองค์การทางการเงินที่เข้มแข็งของตนเองได้

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ สุวิทย์ รุ่งวิสัย และคณะ (2531) ได้ทำการศึกษาชุมชนซึ่งได้รับการรับรองและพัฒนาจากเทศบาลนครเชียงใหม่ 5 แห่งจากชุมชนรับรองทั้งหมด 14 แห่ง พบว่า มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5 คน มีรายได้ต่ำมาก หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้หารายได้มาจนเจือครอบครัวมีการกู้หนี้ยืมสินกันเป็นส่วนมากเป็นทั้งยังต้อง กู้เงินจากเงินกู้นอกระบบซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยสูง นอกจากนี้มีบางส่วนไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่งทำให้ไม่มีความมั่นคงในชีวิต อาชีพหลักของชาวชุมชนคือกรรมกรรับจ้างรายวัน สาล้อรับจ้างค้าขายเล็กน้อย ๆ ปัญหาโดยรวมคือ ปัญหาความยากจน ปัญหาความไม่มั่นคงในการตั้งที่อยู่ ปัญหาด้านสาธารณูปโภค ปัญหาอื่นๆ เช่น ความสกปรก ยาเสพติด การพนัน อาชญากรรม ปัญหาครอบครัวและสุขภาพจิต

ประเวศน์ คิดอ่านและคณะ (2536) ทำการศึกษา การเปลี่ยนแปลงและแนวทางการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่ามีชุมชน 7 แห่งใน 14 ของเทศบาลนครเชียงใหม่มีสภาพที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยที่ชุมชนเหล่านี้มีปัญหาที่มีความต่อเนื่อง และลูกโซ่เชื่อมโยงกัน อันเป็นผลของความล้มเหลวของการพัฒนาภาคชนบท ลักษณะกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนแม้จะมีนโยบายให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แต่ในความเป็น

เป็นจริง กิจกรรมส่วนยังเป็นแบบ การบริการ และการสังคมสงเคราะห์มากกว่าการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชน

จากบทความ “คุณภาพชีวิตการทำงานของเด็กในเมืองหลวง” (2533) ซึ่งวิเคราะห์สถานการณ์ด้านการใช้แรงงานเด็กในกรุงเทพมหานคร พบว่าเด็กจำนวนมากในกรุงเทพมหานครต้องทำงานเพราะความยากจน ปัญหาความยากจนจึงเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลถึงความจำเป็นที่บีบบังคับให้เด็กต้องก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและเลี้ยงตนเองให้รอดชีวิตอยู่ได้ บัจจุบันที่มีอิทธิพลผลักดันให้เด็กต้องก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงานคือ การขาดแคลนสถานที่ศึกษา แนวคิด “เด็กคือสมบัติของพ่อแม่” เด็กต้องมีหน้าที่กตัญญูรู้คุณ ความต้องการของตลาดแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้เกิดค่านิยมความต้องการแบบใหม่ เด็กที่เข้าสู่ตลาดแรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้การทำงานของเด็กเหล่านี้จะพบกับสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสารเคมี ฝุ่น ความร้อน เสียง และขาดสวัสดิภาพในด้านการป้องกันอันตรายจากการทำงาน รวมทั้งได้รับความไม่เป็นธรรมในการจ้างงานบางครั้งถูกทารุณจนต้องพิการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อตัวเด็กและครอบครัว

สุดสวาท ศิษโรจน์ (2533) ได้กล่าวถึงแรงงานจากชุมชนแออัดไว้ว่าสองในสามของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเป็นผู้ที่เกิดนอกกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่ศึกษามาแล้วเกินกว่า 5 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ทั้งนี้ชาวชุมชนแออัดมีหมวดอาชีพที่น่าสังเกตคือ ลามีเป็นผู้มีอาชีพขีปนาวุธนะ ภรรยาอาชีพค้าขายซึ่งอาชีพทั้งสองนี้ในมอเอียงจะเป็นกิจการของตนเอง กล่าวได้ว่า ชาวชุมชนแออัดมีการศึกษาน้อยในมอเอียงทำงานอยู่ในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นสัดส่วนสูง นอกเหนือไปจากการทำงานในหมวดช่างและกระบวนการผลิตที่เป็นแหล่งงานที่สำคัญของชาวชุมชนแออัด

งานวิจัย การสำรวจพฤติกรรมการวางแผนครอบครัว การโภชนาการและการอนามัยแม่และเด็กของสตรีวัยเจริญพันธุ์ในชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์และคณะ, 2528) พบว่าภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีวัยเจริญพันธุ์มีค่าไม่สูงมากนัก แม้ว่าส่วนมากจะแต่งงานอายุน้อย อาจเนื่องจากสตรีวัยเจริญพันธุ์ใช้วิธีการคุมกำเนิดกันอยู่ทั่วไป โดยมีลักษณะเศรษฐกิจของครอบครัวและการทำงานนอกบ้านเป็นเครื่องชี้ให้มีมีการคุมกำเนิด ในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว สตรีวัยเจริญพันธุ์ในชุมชนยังไม่ค่อยมีความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวดีพอ แต่รู้จักอุปกรณ์และวิธีคุมกำเนิดโดยทั่วไป และให้ความร่วมมือในการวางแผน

ผลให้ราคาที่ดินสูงขึ้นมากตั้งในเมืองและที่ดินในบริเวณชานเมือง ผู้มีรายได้น้อยไม่สามารถซื้อหามาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้ ที่ดินที่เหลืออยู่บ้างก็ไหลเกินไปจากแหล่งงานและขาดสาธารณูปโภคพื้นฐาน อีกประการหนึ่ง กฎหมายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยกลายเป็นอุปสรรคกีดกันมิให้ผู้มีรายได้น้อยที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องตามกฎหมายอีกทั้งรัฐบาลยังไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่จะทำให้บรรลุจุดประสงค์ให้ผู้มีรายได้น้อยมีความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย

ฝ่ายวิชาการของธนาคารกสิกรไทยเขียนเรื่อง คนจนเมือง (2532) ไว้ว่าการพัฒนาเมืองและระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในระยะ 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดมีการเติบโตของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมที่มีส่วนสำคัญในการเป็นแรงงานพื้นฐานราคาถูก คนกลุ่มนี้ก็คือกลุ่มคนจนเมืองซึ่งส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่อย่างกึ่งเมืองกึ่งชนบท อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดหรือที่เช่าราคาถูก ซึ่งได้รับสวัสดิการและบริการจากสังคมน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น ปัจจุบันคนจนเมืองเกิดขึ้นโดยทั่วไปโดยเฉพาะในเมืองหลักตามภาคต่าง ๆ สำหรับในกรุงเทพมหานคร ชีตความยากจนอยู่ที่ระดับรายได้ระหว่าง 3,000-4,000 บาท ต่อครอบครัวต่อเดือน ซึ่งเป็นระดับรายได้ที่คนจนเมืองควรจะพอมือพอกินเท่านั้น จากการสำรวจชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2531 พบว่ามีชุมชนแออัดเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2529 1,020 แห่งเป็นประมาณ 1,200 กว่าแห่ง ส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กและมีอัตราการบุกรุกที่ดินเพิ่มมากขึ้น สรุปสาเหตุของปัญหาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คือ การขยายตัวด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านเทคโนโลยีเพื่อการอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่าง ๆ จึงดึงดูดแรงงานเข้ากรุงเทพฯ อีกประการหนึ่งคือ ปัญหาความแออัดและความยากจนในชนบทเป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวชนบทอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำมากขึ้น

งานของ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ เรื่องชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง เป็นงานที่ศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนแออัดในแนวมานุษยวิทยา โดยอธิบายแยกแยะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลักษณะของผู้นำ เป็นสิ่งเกิดมาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ระหว่างความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ชาวชนบทที่อพยพมายังกรุงเทพฯ จำต้องอาศัยลูกพี่ในการตั้งตัว การแบ่งสรรอำนาจ และลักษณะทางวัฒนธรรมที่แสดงออกมาด้วยภาษาที่เราใช้ในการให้ความหมายแก่การกระทำของเรา เช่น คำว่า บุญคุณ เกรงใจ กตัญญู งานนี้มองสลัมว่าเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในสังคมที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะหลังช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา การพัฒนาเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงระหว่างเมืองกับชนบท ทั้งทางด้านการเงิน สาธารณสุข การศึกษา ยังผลให้เกิดแรงผลักดันให้ชาวชนบท

ท้องถิ่นอพยพมาหางานทำในเมือง อีกส่วนหนึ่งเป็นปัญหาการเติบโตอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ โดยปราศจากการเตรียมที่อยู่อาศัยสำหรับประชากรในเมือง โดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อย กฎหมายเปิดโอกาสให้เจ้าของที่ดินสามารถหาประโยชน์จากที่ดินได้อย่างเอารัดเอาเปรียบผู้มีรายได้น้อย สิทธิบนแผ่นดินจึงตัดดินด้วยปริมาณของความมั่งคั่ง หากได้ตัดดินด้วยคุณประโยชน์ที่ทำให้แก่แผ่นดินไม่ดังนั้น คนจนในเมืองก็คือเหยื่ออีกประการหนึ่งของการพัฒนา ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นมือเป็นเท้าให้แก่การพัฒนา เป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้ แต่กลับได้รับการตอบแทนเพียงน้อยนิดปราศจากความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ความอยู่ดีกินดี หรือความก้าวหน้าในชีวิต

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า งานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนแออัดส่วนใหญ่มุ่งศึกษาชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองใหญ่เมืองเอกของประเทศไทยอันเป็นที่รวมของปัญหานานับประการ งานเขียนต่าง ๆ ได้เน้นถึงปัจจัยของการเกิดชุมชนจำนวนเกินกว่า 1,000 ชุมชนในกรุงเทพฯ ปัญหาของชุมชนรวมทั้งการศึกษาเจาะลึกวิถีชีวิตของชาวชุมชน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่สนใจในปัญหานี้เป็นนักวิชาการแขนงสังคมวิทยา มานุษยวิทยา เสียส่วนใหญ่ นอกจากนั้นเป็นกลุ่มแพทย์และสาธารณสุขที่สนใจปัญหาด้านสุขภาพอนามัยรวมทั้งนักพัฒนาชุมชนที่มุ่งพัฒนาชุมชนแออัดมีงานวิจัยที่ศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ 2 เรื่อง ที่ศึกษาปัญหาพื้นฐานของชุมชนและแนวทางในการพัฒนาชุมชน ยังไม่มีการศึกษาเจาะลึกในแต่ละด้านของวิถีชีวิตและปัญหา ทั้งนี้เมืองเชียงใหม่กำลังเป็นนครศูนย์กลางของความเจริญทุกด้านของภาคเหนือทั้งยังมีความสำคัญเป็นที่สองรองจากกรุงเทพฯ ซึ่งแน่นอนว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแก่เมืองเชียงใหม่และชนบทโดยรอบย่อมส่งผลต่อการเกิดชุมชนแออัดที่เพิ่มจำนวนและปัญหาดังเช่นกรุงเทพฯ อย่างแน่นอน

กรอบการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้สมมติฐานว่า ปัญหาความยากจนเป็นทั้งปัญหาของครอบครัวและบุคคล เป็นปัญหาพื้นฐานของชุมชน แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ แม้ความยากจนจะปรากฏอยู่ทั่วไปแต่ทุกคนและทุกครอบครัวต่างต่อสู้ดิ้นรนกันอย่างเต็มที่ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดในสังคม กระบวนการต่อสู้ นั้นเป็นปรากฏการณ์มหัศจรรย์ที่ทำให้คนจนเหล่านี้ไม่เคยอดอยากจนแค้นหรืออดตาย

พื้นฐานของสมมติฐานนี้มาจากแนวคิด ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางกายภาพและ
เนื้อหาทางสังคมของนักวิชาการหลายท่าน¹ ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า

ความเป็นสลัมเชิงสังคมเกิดขึ้นจากปัจจัย 2 ประการคือ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม
(Socialization) และการเคลื่อนย้ายของประชากร การขัดเกลาทางสังคมเป็นปัจจัยภายใน ส่วนการ
เคลื่อนย้ายของประชากรถือเป็นปัจจัยภายนอก

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชาวชุมชนเมืองคัมภีร์ประกอบ 2 ประการคือ กระบวนการ
ขัดเกลาตามแบบแผนกิ่งเมืองกิ่งชนบท และภาวะทางอารมณ์ของผู้อยู่อาศัย

1. แบบแผนกิ่งเมืองกิ่งชนบท หมายถึง ชีวิตในชุมชนที่ก่อร่างขึ้นด้วยการผสมผสานกัน
ระหว่างวัฒนธรรมที่ตรงกันข้าม 2 แบบคือ วัฒนธรรมแบบเดิมของไทยกับวัฒนธรรมสากลแบบตะวันตก
ในสมัยโบราณประเทศไทยมีวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองซึ่งมีแบบแผนที่ไม่แตกต่างทั้งในเมืองและ
ชนบท ถ้าจะมีความแตกต่างกันบ้างก็เป็นความแตกต่างกันทางรูปแบบ กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเมือง
ในอดีตจะมีความประณีตซับซ้อนกว่าในชนบท แต่ไม่มีความแตกต่างในเนื้อหา ซึ่งพัฒนามานาน
นับปีบนพื้นฐานและสภาพทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ภาพความแตกต่างของเมืองกับชนบทปรากฏชัด

---

¹ ดูรายละเอียดได้จาก

Sompong Pornchokchai. "Understanding Psychology of Squatters" ใน The Nation
Review วันที่ 8 กันยายน 2525 หน้า 5.

Akin Rabibhadana. Bangkok Slum : Organization and Needs. Presented at the
seminar on "Access to Basic Needs in Squatter Settlements" (Columbo : Asian Council for
Low and Developments and the Sri Lanka Foundation Institute, 1977) P. 17

เมื่อวัฒนธรรมสากล เข้ามาในประเทศมากขึ้น โดยมีเมืองโดยเฉพาะเมืองหลวงเป็นตัวแทนศูนย์กลางวัฒนธรรมสากลให้รูปการณ์จิตสำนึก และวิถีปฏิบัติของคนในเมืองหลวงค่อย ๆ แตกต่างจากวัฒนธรรมไทยแต่เดิมซึ่งมีจารชนบทเป็นตัวแทน วัฒนธรรมแบบไทยมักมีลักษณะที่เรียบง่าย "ตามสบาย" มีลักษณะอิงธรรมชาติสูง ในขณะที่วัฒนธรรมแบบ "สากล" ตะวันตก จะมีความเป็นระบบระเบียบสูงกว่า ขณะเดียวกันก็มีลักษณะที่ซับซ้อนกว่า ด้วยอาจจะกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทั้ง 2 นี้มีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน อย่างไรก็ตามแม้เมืองในปัจจุบันจะมีลีลาวัฒนธรรม "สากล" ครอบงำอยู่อย่างทั่วด้าน แต่วัฒนธรรมแบบไทยก็ยังดำรงอยู่แม้ไม่ใช่เป็นด้านหลัก โดยทั่วไปคนในเมืองมีพื้นฐานวัฒนธรรมไทยไม่มากนักน้อย แต่เมื่ออาศัยอยู่ในเมือง ก็รับเอาวัฒนธรรมแบบ"สากล" หรือแบบเมืองไว้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงเกิดลักษณะที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างวัฒนธรรม 2 แบบ แบบแผนกึ่งเมืองกึ่งชนบทนี้ย่อมเป็นลักษณะผสมผสานมากกว่าจะสะท้อนด้านใดด้านหนึ่งออกมาอย่างเด็ดขาด แบ่งออกได้ดังนี้

1.1 แบบแผนการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มในชนบท อาจเป็นด้านการมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเดียวกันแต่สำหรับแบบตะวันตกแบบเมือง จะเน้นลักษณะปัจเจกบุคคลสูง (Privatization) สำหรับในสลัม แบบแผนการรวมกลุ่มอาจไม่เด่นชัดเช่นในชนบท แต่ระดับ Privatization ในชุมชนจะต่ำเมื่อเทียบกับชาวเมืองทั่วไป เพราะการอยู่ใกล้ชิดติดกันการพึ่งพิงความจำเป็นในการเอื้อประโยชน์ต่อกัน เช่น ด้านการช่วยหางานทำสำหรับผู้มาใหม่ เป็นต้น

1.2 แบบแผนความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนย่อมมีความเข้มข้นของระบบอาวุโส (seniority) ต่ำกว่าชนบท อย่างไรก็ตาม ยังไม่เป็นแบบเสรีทีเดียว ทั้งนี้เพราะสถานภาพของบุคคลในชุมชนแตกต่างกัน ซึ่งก่อให้เกิดการเกื้อกูลกันเพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกันในระบบอุปถัมภ์ (Patron - client relationship) เช่นลูกพี่ลูกน้องหัวหน้างานกับลูกน้อง เป็นต้น

1.3 แบบแผนการอยู่อาศัย โดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า หากยกบ้านในสลัมไปตั้งอยู่ในชนบท หรือยกบ้านหลาย ๆ แห่งในชนบทมาตั้งอยู่ในบริเวณสลัม จะไม่พบความแตกต่างกันนัก อาจกล่าวได้ว่า บ้านระดับล่างเป็นบ้านไทยที่แท้จริง เพราะบ้านแบบนี้ก่อสร้างโดยช่างไม้ไทย ก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่อาศัยและใช้ประโยชน์สูงสุดในตัวบ้านได้ บ้านแบบไทยตามจินตนาการ หรือตาม "โฆษณา" นั้นแท้จริงแล้วเป็นบ้านของคนส่วนน้อย ซึ่งได้แก่ คหบดีหรือข้าราชการชั้นสูงในสลัม ซึ่งมีทรัพย์และเวลาพอจะมานั่งคิดตกแต่งความประณีตให้กับบ้านของตนเอง "บ้านไทยในจินตนาการ" ไม่ใช่บ้านที่ใช้สอย เพื่อการอยู่อาศัยสูงสุด แต่ยังคงอยู่เพื่อการแสดงฐานะของเจ้าของด้วย

การที่ผู้ที่มีรายได้น้อย ซึ่งจำเป็นต้องมาอาศัยในเมืองและเป็นผู้ที่ไม่อาจเข้าถึงบ้านมาตรฐานต่าง ๆ ได้ ต้องสร้างบ้านสลัมของตนขึ้นในเมืองแบบ "สากล" จึงเป็นวิถีทางในการปรับตัวของพวกเขา และการดำรงอยู่ของบ้านแบบสลัมกับบ้านมาตรฐานต่าง ๆ ในเมืองจึงเป็นปรากฏการณ์ของการผสมผสานทางวัฒนธรรมของเมืองในประเทศโลกที่สาม

1.4 สภาพแวดล้อมแบบสลัม สภาพแวดล้อมแบบนี้มีปรากฏการณ์ที่การมีน้ำครำหรือขยะมูลฝอยในชุมชนเป็นตัวแทน ซึ่งบางครั้งอาจสื่อถึง "ความมั่งง่าย" "ไร้ระเบียบ" ของผู้อยู่อาศัย "ความมั่งง่าย" นี้เกิดขึ้นหลายกรณี กรณีแรก หากผู้ทำ "ความมั่งง่าย" เป็นเด็ก ๆ รุ่นหลังในสลัมที่ได้เห็นสภาพแวดล้อมเช่นนี้แต่แรก ได้เรียนรู้ "ความมั่งง่าย" นี้จากรุ่นก่อน "ความมั่งง่าย" ดังกล่าวก็เป็น "ความมั่งง่าย" กรณีหนึ่งที่เป็นผลพวงของปัญหาที่เชื่อมต่อกันมา แต่สำหรับรุ่นก่อน ๆ ที่มาอาศัยในสลัมหรือผู้อพยพจากชนบท "ความมั่งง่าย" ในที่นี้จะตีความได้อีกโสดหนึ่ง "ความมั่งง่าย" หลังนี้ยังสามารถเข้าใจได้ว่าสังคมเมืองแต่เดิม แม้จะมีคนอยู่มากกว่าชนบท แต่ก็ไม่มากเท่าปัจจุบัน นอกจากนี้ระบบการทำลายขยะ การระบายน้ำยังอาศัยธรรมชาติได้มาก แต่ในปัจจุบันสภาพเงื่อนไขของเมืองได้เปลี่ยนไปทันกัน "ความมั่งง่าย" ที่กล่าวถึงนี้อาจไม่มีลักษณะที่เป็นปัญหาเลยในเงื่อนไขชนบท ดังนั้นชาวสลัมโดยเฉพาะที่มีพื้นฐานชนบทย่อมไม่เล็งเห็นถึงปัญหานี้นัก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชาวชุมชนนั้นมีลักษณะผสมผสานของวัฒนธรรมเมืองและชนบท ที่ทำให้ชาวชุมชนเลือกสรรเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองจากชนบท นำมาปรับใช้กับวัฒนธรรมใหม่ในเมือง ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดโดยมีปัญหาน้อยที่สุด แม้ว่าพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของชาวชุมชนจะถูกมองจากสังคมภายนอกว่า "เลื่อมโทรม" "เลวร้าย" หรือ "สกปรก"

2. กวาระทางอารมณ์ของผู้อยู่อาศัย

ภาพของสลัมส่วนใหญ่เป็นภาพของสลัมแห่งปัญหาจากการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจในบทก่อนจะเห็นได้ว่าชาวสลัมมักทำงานหนักโดยมีเวลาทำงานและวันทำงานสูง แต่ค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้ในฐานะที่ทำงานในภาคไม่เป็นทางการ โอกาสของการว่างงานแฝง ความไม่มั่นคงในอาชีพจึงมีอยู่สูงภาวะบีบรัดทางเศรษฐกิจประการหนึ่ง และสภาพแวดล้อมทางสังคมและกายภาพของสลัมอีกประการหนึ่ง ก่อให้เกิดความกดดันทางจิตใจแก่ผู้อยู่อาศัย ซึ่งมักมีการแสดงออกดังนี้

1. ความก้าวร้าวรุนแรง (aggressiveness) อาจมองได้เป็นมาตรการในการปรับตัว (adaptive strategy) กล่าวคือ ความกดดันต่าง ๆ ความขัดเคือง ความขาดแคลน เมื่อไม่มีทางออกที่เป็นจริง ก็มักระบายออกกับตนเองหรือผู้อื่น ในรูปแบบที่แตกต่างกัน สามีอาจจะระบายออกกับภรรยา พ่อแม่อาจจะระบายออกกับลูกหลาน และ "ฝ่ายถูกกระทำ" ทั้งหลายก็มักระบายออกกับสิ่งอื่นต่อไป

2. การเบี่ยงเบน (social deviation) เป็นอีกทางออกหนึ่งสำหรับความกดดัน ตัวอย่างที่เห็นชัด เช่น คนติดเหล้า คนติดยา การติดการพนันในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะที่เบี่ยงเบนไปทางลบของเยาวชน บุคคลเหล่านี้ดูเหมือนจะสูญเสียเวลาพลังงานและเงินทองเพื่อบรรเทาปัญหาความกดดันด้วยวิถีทางของความ "เพี้ยน" มากกว่าจะเผชิญปัญหา

3. ลักษณะสองด้านของการเผชิญปัญหา ลักษณะสองด้านนี้ได้แก่ การยืนหยัดต่อสู้ (persistence) และความเฉยชิน (passiveness) ครอบครัวของคนยากจนที่คนทั้งบ้านร่วมกันต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด พ่อแม่ต่างทำงานหนัก ลูกที่โตแล้วก็ช่วยทำงานนอกบ้าน คนรอง ๆ ลงมาก็อยู่บ้าน ดูแลน้อง ๆ ที่ยังเด็กอยู่ภาพเช่นนี้จะพบเห็นได้เมื่อสัมผัสกับการดิ้นรนของชาวบ้านในทางตรงกันข้าม เมื่อเข้าไปในสลัมก็พบภาพที่ต่างกันอีกแบบหนึ่ง มีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ดิ้นรนทำงานปล่อยปละละเลยชีวิตไปวัน ๆ บ้างก็รอคอยความช่วยเหลือจากญาติมิตรหรือคนภายนอก บ้างก็ของความเฉยชินนี้มีอยู่มากมายตั้งแต่สภาวะที่ไม่มั่นคงต่าง ๆ สภาพแวดล้อมตลอดจนปัญหาในครอบครัว สภาพเหล่านี้หล่อหลอมให้คนในสังคมสลัมโดยเฉพาะคนรุ่นหลัง ๆ เกิดสภาวะเฉยชิน

จะเห็นได้ว่า แบบแผนวัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบท และภาวะทางอารมณ์ของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยเฉพาะกับคนรุ่นใหม่ในชุมชน และผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากชนบทเข้ามาอยู่ในชุมชนใหม่ ก่อให้เกิดวิถีชีวิต ลักษณะทางสังคม กิจกรรมทางสังคมเฉพาะของชุมชน และด้วยลักษณะเฉพาะของชุมชนเช่นนี้เองที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงความแตกต่างระหว่างชุมชนแออัดกับชุมชนเมืองอื่น ๆ

การเคลื่อนย้ายของประชากร

การเคลื่อนย้ายของประชากรชาวชุมชนแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ การเคลื่อนย้ายภายในเมือง และการเคลื่อนย้ายจากชนบทสู่เมือง

1. การเคลื่อนย้ายของประชากรในเมือง สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเคลื่อนย้ายประชากรสลัมในเมืองคือ การไล่อื้อ ซึ่งได้แจจแจงไว้ว่า จำนวนชุมชนที่ถูกไล่อื้อและที่ไล่อื้อไปแล้ว มีสูงขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอื่นเช่น คนที่มีฐานะดีขึ้นก็แยกจากสลัมเดิมในตัวเมือง ออกไปเช่าที่ปลูกบ้านแถบชานเมือง ซึ่งเป็นการสร้างสลัมใหม่ หรือบ้างก็ไปหาที่บุกรุกอยู่โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ เป็นต้น²

การที่ชาวสลัมได้รับการหล่อหลอมทางสังคมในลักษณะที่กล่าวไว้ข้างต้น การกระจายตัวของพวกเขาไปสร้างชุมชนใหม่ก็ย่อมทำให้แบบแผนทางสังคมและภาวะทางอารมณ์ของพวกเขาแพร่กระจายไปด้วย นี่จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ความเป็นสลัมในแง่สังคมดำรงอยู่และแพร่ขยายออกไป

2. การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง แม้จะไม่ทราบว่าคุณอพยพจากชนบทมีสัดส่วนเท่าไรที่มาอาศัยอยู่ในสลัม แต่วิถีทางที่พวกเขาจะย้ายมาอยู่ในสลัมก็สามารถคาดการณ์ได้ เช่น การอยู่กับญาติ หรือเช่าบ้าน เป็นต้น และในการเลือกอยู่อาศัยในที่ใด ผู้อพยพมักจะเลือกจากที่ ๆ มี "ญาติมิตร" ของตนอยู่ก่อนแล้วชุมชนหลายชุมชนในกรุงเทพฯ ชาวบ้านรวมตัวกันเพราะความเป็นญาติพี่น้อง บางแห่งเป็นชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลเดียวกัน บางแห่งมาอยู่เพราะนับถือศาสนาเดียวกัน หรือมีอาชีพคล้ายคลึงกัน การย้ายถิ่นเข้าสู่ชุมชนของคนใหม่มักจะเกิดจากการมีคนรู้จักอยู่ในชุมชนนั้น หรือได้ข่าวจากเพื่อนหรือญาติมากกว่าการไปสำรวจหาด้วยตนเอง ทั้งนี้ผู้ย้ายถิ่นเข้ามาใหม่ย่อมได้รับการขัดเกลาจากลักษณะทางสังคมของชุมชนที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วโดยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อยู่อาศัยเดิม

---

² ดูรายละเอียดใน

Arporn Chanchaoensook. Socio-economic and Environmental Upgrading in Condensed Housing Areas. A Governmental program and People's participation for solving Urban-Village Problems in Bangkok (Jakarta, 1979)

ดังนั้น ความเป็นสลัมหรือชุมชนผู้มีรายได้น้อยในแง่สังคมหรือเนื้อหาทางสังคมของชุมชนดำรงอยู่บนวัฒนธรรมคนจนเมือง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างชนบทกับเมือง ขณะที่วัฒนธรรมเมืองมีจุดเด่นอยู่ที่การใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวมัน แต่วัฒนธรรมชนบทเป็นเรื่องของการช่วยเหลือและพึ่งพากัน เครื่องชี้ภาวะของชุมชนไม่ใช่เพียงด้านกายภาพ เนื้อหาทางสังคมและ สภาพทางกายภาพต่างเกื้อหนุนและสัมพันธ์ในการทำให้กลุ่มครอบครัวเป็นชุมชนหรือสลัม เนื้อหาทางสังคมของสลัมมีลักษณะที่พลวัตแปรเปลี่ยนและแพร่กระจายได้ ทำให้แบบแผนของสังคมสลัม กว้างขวางและมีรูปร่างมากขึ้นและกลายเป็นเครื่องชี้ความแตกต่างระหว่างชุมชนสลัมกับชุมชนเมือง อื่น ๆ

แนวคิด กระบวนการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน³

ในการอธิบายความหมายคำว่า “การดำรงอยู่ของชุมชน” นั้น ในภาคปฏิบัติจะพิจารณาการดำรงอยู่ของชุมชนในลักษณะที่เป็น “กระบวนการ” กล่าวคือจะพิจารณาว่า การที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้นั้นเป็นการดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง เปรียบเสมือนเรือที่ลอยตัวอยู่ได้ท่ามกลางทะเลที่มีคลื่นลมแรง เป็นการประคองตัวอยู่เช่นนั้น ถ้าหากใช้กรอบความหมายอันนี้ การดำรงอยู่ในชุมชนกระทำได้ เมื่อมี 2 กระบวนการเกิดขึ้นอยู่ควบคู่กันคือ กระบวนการต่อสู้ของชุมชนและกระบวนการพัฒนาของชุมชน ก่อนที่จะกล่าวถึงกระบวนการทั้ง 2 ต่อไป ขออธิบาย ตามหลักทฤษฎีว่าชนที่จะดำรงอยู่ได้นั้นจะมีตัวบ่งชี้ (indicator) ดังนี้

1. จะต้องมีแรงเกาะเกี่ยวภายในอยู่ หากจะกล่าวทางสังคมวิทยา เรียกว่า จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลอยู่ ต้องมีทั้งในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและมีทั้งสถาบัน (institution) ที่คอยสร้างความสัมพันธ์นี้ให้เกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา
2. จะต้องมีสภาพพึ่งพาในแง่ปัจจัยการดำรงชีวิต เช่น ในชุมชนต้องมีทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะทำการผลิต หรือในชุมชนนั้นจะต้องมีเงื่อนไขของการสร้างตน การผลิตเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ไม่ต้องถูกบีบบังคับให้ต้องอพยพเคลื่อนย้ายออกไป

³ ดูรายละเอียดใน ‘การดำรงอยู่ของชุมชน : กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา’ กรณีศึกษา กลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ โดย สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม เนเธอร์แลนด์, 2533.

3. ลักษณะการจัดการภายในชุมชน กระบวนการตัดสินใจ จะต้องมีความเป็นอิสระอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการและการตัดสินใจในมิติใดก็ตาม เช่น การจัดการกับทรัพยากร การจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม การจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน

อาจกล่าวโดยสรุปว่า การดำรงอยู่ในชุมชนนั้นจะมีองค์ประกอบย่อย 3 ส่วน คือ จะต้องมีความเป็นตัวบุคคล มีความสัมพันธ์ทางสังคมและมีสถาบันต่าง ๆ ของชุมชนที่ยังทำหน้าที่อยู่ทั้ง 3 องค์ประกอบนี้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตลอดเวลา และการที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นชุมชนที่ปิดตัวจากโลกภายนอก แต่สามารถจะเปิดตัวติดต่อกับโลกภายนอกสำคัญ คือ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอกจะต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม เลือกรับรู้เท่าทัน หรือใช้อำนวยประโยชน์ต่อกันและกัน

สำหรับกระบวนการแรกที่เป็นเครื่องมือในการดำรงอยู่ของชุมชนคือ “กระบวนการต่อสู้” (struggling process) เนื่องจากอิทธิพลจากภายนอกที่เข้าสู่ชุมชนนั้น ทั้งแบบที่เป็นอันตราย (ปฏิปักษ์) และแบบที่เป็นมิตร (เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อกัน) ดังนั้นในการเผชิญหน้ากับสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ ชุมชนต้องมีศักยภาพและมีความสามารถในการจำแนกแยกแยะ ประการแรก ต้องรู้เท่าทันความเป็นไปของโลกภายนอก ทั้งนี้เพราะสถาบันภายนอกบางอย่างที่เข้าไปนั้น หากพิจารณาโดยผิวเผินหรือในระยะแรก อาจจะเป็นมิตรและมีประโยชน์แล้วจึงกลับกลายมาเป็นอันตรายในภายหลัง ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีวิธีการจัดการที่ถูกต้องทั้งต่อมิตรและต่ออันตราย นี่คือความหมายโดยรวมของ “กระบวนการ ต่อดูสู้ดิ้นรน”

ในกระบวนการต่อสู้ดิ้นรนนี้เป็นการต่อสู้ในทุกมิติ ในด้านเศรษฐกิจก็ต้องพยายามปรับระบบเศรษฐกิจแบบเดิมให้เป็นแบบใหม่พยายามหาหลักประกันทางเศรษฐกิจ เพื่อป้องกันการถูกเอาเปรียบจากภายนอก ด้านการตัดสินใจต้องพยายามรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจของชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและคุณค่าดั้งเดิม กล่าวคือ จะทำอย่างไรจึงจะรักษารูปแบบความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด อย่างช่วยเหลือกันแบบที่ชุมชนเคยมีอยู่และจะทำอย่างไรจะส่งเสริมเพิ่มพูนคุณค่าเดิมที่เน้นการรวมกลุ่ม การเห็นแก่ส่วนรวม ความเป็นหนึ่งเดียวกัน มิให้ถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นคุณค่าแบบตัวใครตัวมัน โดยที่ยังนับวันเมื่อความเจริญจากภายนอกเข้าไปสู่ชุมชน คุณค่าจากภายนอกเหล่านี้จะเริ่มฝังอยู่ในตัวชาวบ้านเอง กระบวนการปรับเปลี่ยนเหล่านี้หากใช้ได้ดีก็จะถูกนำมาใช้เป็นแบบแผน (pattern) จนตกผลึกเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง ในความหมายนี้กระบวนการต่อสู้ดิ้นรนดังกล่าว ในอีกด้านหนึ่ง คือกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทที่เป็นจริงทางสังคมนั่นเอง

สำหรับอีกกระบวนการหนึ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันไปคือ “กระบวนการพัฒนา” คำว่า “การพัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างมีความตั้งใจ และมีกระบวนการโดยใช้วิธีการเฉพาะให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะที่ตั้งเอาไว้ชุมชนมิได้ก่อตั้งขึ้นมาแล้วจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปตลอดเวลาอย่างราบเรียบ หากแต่จะต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างหนัก และในเวลาเดียวกันการดำรงอยู่นั้นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่ชุมชนกำลังถูกท้าทายในช่วงวิกฤต คือ การนำไปสู่การแตกสลายของชุมชน

ในยุคปัจจุบัน ในขณะที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ นั้นงานพัฒนาเป็นความพยายามอย่างหนึ่งท่ามกลางความพยายามแบบอื่น ๆ และได้พบว่า มีวัฒนธรรมของการพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้ จึงเป็นที่ต้องการ เป็นที่ยอมรับ และเป็นที่ยอมรับได้ในสายตาของชาวบ้าน

กระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ในรูปแบบ และเนื้อหาของการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มพัฒนานี้เป็นรูปธรรมอันหนึ่งท่ามกลางรูปธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อแก้ปัญหาทั้งภายนอกและภายในชุมชนเอง ทั้งด้านเศรษฐกิจการตัดสินใจ ทั้งการต่อสู้ด้านคุณค่าต่าง ๆ ที่อยู่ในจิตใจของชาวบ้านแต่ละคน การต่อสู้อย่างรอบด้านนี้ต้องการทั้งความสามารถหลายด้านและยังต้องการความมั่นคงในระบบคุณค่าวัฒนธรรมบางอย่างที่แน่นอน